Павло
БОГУЦЬКИЙ

Тимур
КОРОТКИЙ

Захар
ТРОПІН

Право мирного проходу у Чорному морі: юридична кваліфікація дій Російської Федерації щодо есмінця Сполученого Королівства HMS Defender та її наслідки

У статті розглянуто комплекс міжнародно-правових питань, пов'язаних з проходом британського есмінця HMS Defender біля узбережжя Криму 23 червня 2021 року, зокрема: статус вод навколо окупованого Криму; фактичні обставини проходу британського есмінця HMS Defender; міжнародно-правова кваліфікація дій Російської Федерації під час переслідування HMS Defender; кваліфікація дій Російської Федерації щодо HMS Defender відповідно до національного законодавства; міжнародно-правові та дипломатичні наслідки подій щодо проходу HMS Defender біля узбережжя Криму 23 червня 2021 року.

Ключові слова: право мирного проходу, територіальне море, окупація Криму, HMS Defender.

The article is dedicated to the set of international legal issues connected with passage of United Kingdom destroyer HMS Defender near Crimea on 23 June 2021. For instance: legal status of waters surrounding Crimea; actual circumstances of United Kingdom destroyer HMS Defender passage; international legal qualification of Russian Federation actions during pursue of HMS Defender; qualification of Russian Federation actions against HMS Defender in accordance with national legislation; international legal and diplomatic consequences of HMS Defender passage near Crimea on 23 June 2021.

Keywords: right of innocent passage, territorial waters, occupation of Crimea, HMS Defender

Принцип територіальної цілісності держав є одним з фундаментальних принципів сучасного міжнародного права на якому ґрунтуються відносини між державами. Очевидно, що будь-яке порушення цього принципу є неприпустимим. Зазначений принцип є усталеним, і в частині, що стосується суходільної території практично не викликає запитань. Тому в ситуаціях, коли мова йде про територію тієї чи іншої держави, недружні держави намагаються використати будь-яку риторику задля виправдання своїх дій аби в жодному випадку не підпасти під «підозру» порушення зазначеного принципу.

Більш складним є розмежування морських просторів – міжнародно-правова кодифікація цього питання була завершена лише у 1982 році з прийняттям Конвенції ООН з морського права. Делімітація морських просторів досі є проблемною сферою міжнародних відносин, яка викликає велику кількість проблем у взаєминах між державами. Особливо це питання стає актуальним коли держави навмисно

УДК 341.222:342

<https://doi.org/10.36952/uail.2021.3.45-57>

Павло БОГУЦЬКИЙ

доктор юридичних наук, доцент, завідувач Наукової лабораторії регіональної безпеки та військового права, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»

Тимур КОРОТКИЙ

кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник, Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», віце-президент Української асоціації міжнародного права

Захар ТРОПІН

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

© П. Богуцький,
Т. Короткий, З. Тропін

використовують невизначеність морських просторів для демонстрації свого ставлення до території іншої держави (зокрема суходільної). З точки зору міжнародного права особливо проблемними є ситуації коли питання делімітації морських просторів поєднується з проблемами юридичного статусу суходільної території тієї чи іншої держави.

З початком агресії Російської Федерації зазначені виклики особливо гостро постали перед Україною, оскільки існуюча проблема делімітації та правового режиму морських просторів навколо Криму, як щодо делімітації територіальних вод та виключної економічної зони у Чорному морі, так й щодо правового статусу та затягування розмежування Азовського моря та Керченської протоки, ускладнилась питанням неправомірної окупації Криму, який (внаслідок дій, які порушують міжнародне право та не визнаються міжнародною спільнотою) фактично опинився під ефективним контролем Росії.

Зазначене не є простими теоретичними міркуваннями. Росія, використовуючи цю правову ситуацію, створену порушенням імперативних норм міжнародного права, постійно вдається до дій, які кидають виклик міжнародному правопорядку в чорноморському регіоні: захоплення родовищ природних ресурсів в континентальному шельфі України навколо Криму, промисел морських ресурсів в акваторії Азовського та Чорного морів з порушенням прав та інтересів України, перекриття судноплавства Керченським каналом для українських суден та кораблів, тощо. Однією з останніх подій, яка загострила питання статусу вод навколо Криму, стало переслідування британського есмінця HMS Defender прикордонними силами Росії 23 червня 2021 року.

1. Статус вод навколо Криму та міжнародно-правове визначення права мирного проходу (Тропін З.В.)

Перш ніж давати юридичну кваліфікацію діям Російської Федерації та британського есмінця необхідно розглянути два загальноюридичних аспекти, які є важливими для відповіді на це питання. По-перше, який наразі юридичний статус територіального моря навколо Криму. По-друге, поняття та юридичний зміст концепції «право мирного проходу», оскільки саме ця концепція доволі жваво обговорювалась в контексті досліджуваного інциденту¹.

Питання належності вод навколо Криму тісно пов'язано з питанням правового статусу самого Криму. Розглядаючи ситуацію з Кримом необхідно розглянути три терміни, які обговорюються в цьому зв'язку: окупація, анексія та спірна територія.

В сучасному міжнародному праві під окупацією розуміється тимчасове зайняття збройними силами території супротивника². Окупація має місце під час збройного конфлікту, незалежно від того чи був оголошений стан війни між сторонами конфлікту. Крім того, наявність окупації не залежить від того факту чи зустріла вона спротив чи ні. Окупація не є дією, яка автоматично суперечить міжнародному праву, адже під час збройного конфлікту окупація є логічним наслідком ведення військових дій. «Правомірність» або «неправомірність» окупації визначається тим, чи правомірним було застосування сили в міждержавному конфлікті. Але, якщо окупація встановлена, вона має відповідати таким критеріям, які хоча і не є усталеними, проте широко використовуються в міжнародному праві: тимчасовий характер; наявність держави (або адміністрації) – «жертви», як сторони окупаційних відносин; стан війни (або вторгнення збройних сил окуповуючої держави в будь-якому вигляді); прийняття окуповуючою державою на себе функцій управління; відповідність режиму окупації нормам міжнародного права; та міжнародне визнання факту окупації. Режим окупації за своїм змістом є складним і в основному зводиться до обов'язку держави підтримувати на окупованій території існуючий порядок (іншими словами підтримувати громадське життя, закони та інститути які існували до окупації) та поважати і захищати права цивільного населення відповідно до норм міжнародного права.

Розглядаючи ці критерії стає зрозумілим, що: (а) Російська Федерація здійснила окупацію Криму; (б) окупація Криму Російською Федерацією здійснюється в порушення норм міжнародного права, оскільки базується на неправомірному застосуванні сили Російською Федерацією проти України; та (в) режим окупації здійснюється Російською Федерацією в порушення норм міжнародного права оскільки Росія: (i) відмовляється застосовувати режим окупації до Криму; (ii) не здійснює окупацію на тимчасовій основі, а заявляє про остаточне набуття цієї території (її анексію); і (iii) режим окупації характеризується численними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права та права прав людини.

Щодо анексії, то в міжнародному праві під анексією розуміється заволодіння територією (яка раніше знаходилась під суверенітетом іншої держави) державою-агресором, яке здійснюється через

¹ Аксенов П., Шрамович В. Операція «Дефендера»: как, зачем и по какому праву британский эсминец прошёл вдоль берега Крыма. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-57601712> (дата звернення: 24.07.2021).

² Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл. 1998. Т.4. С. 256.

односторонній акт, прийнятий після захоплення цієї території¹. На відміну від окупації анексія є не-правомірною *per se* і виступає одним із видів агресії. Визнання факту анексії не означає її легітимізацію, а сама анексія не потребує в додаткових кваліфікаціях «законна» чи «незаконна».

Виходячи з нормативних актів, які були схвалені Російською Федерацією щодо Криму та часу їх прийняття², ці дії підпадають під зазначені ознаки анексії. Тому не дивно, що ці дії РФ не визнаються міжнародною спільнотою, що відображено у численних заявах та деклараціях держав, міжнародних форумів та міжнародних організацій.

Окремо слід наголосити, що Крим не є спірною територією. Для констатації наявності спору в міжнародному праві має бути претензія, висунута одним суб'єктом міжнародного права щодо конкретного спірного об'єкту, і ця претензія була відхилена іншим суб'єктом міжнародного права або була висунута контрпретензія³. Наразі відсутні претензії та контрпретензії щодо Криму з боку України та Росії, які б стосувались одного об'єкту. Існуючі заяви держав стосуються різних об'єктів: Україна заявляє про окупацію Криму, в той час як Росія заявляє про самовизначення народу Криму.

З вищезазначеного можна зробити узагальнений висновок про те, що наразі Крим перебуває в режимі окупації Російською Федерацією в порушення норм міжнародного права.

Що стосується правового статусу територіальних вод, які є прилеглими до окупованого Криму, то вони є частиною території держави, тому на них розповсюджується режим окупації, встановлений міжнародним гуманітарним правом.

Одним з аспектів режиму територіального моря є право мирного проходу. Ця звичаєва норма має тривалу історію, початок кодифікації якої можна вести від 1949 році з прийняттям Міжнародним Судом ООН рішення у справі протоки Корфу⁴. Наразі ця норма остаточно кодифікована Конвенцією ООН з морського права 1982 року (Конвенція), а саме розділом 3 частини 2 зазначеного документу⁵.

Відповідно до положень Конвенції під мирним проходом розуміється плавання крізь територіальне море з метою: (а) перетнути це море, без заходу у внутрішні води або без зупинки на рейді або біля портової споруди за межами внутрішніх вод; або (б) проходу у внутрішні води або виходу з них або зупинитись на рейді чи біля портової споруди⁶.

Судна усіх держав користуються правом мирного проходу. Прибережні держави не можуть перешкоджати мирному проходу іноземних суден, який здійснюється з дотримання норм міжнародного права. Прохід має бути безперервним і швидким та не порушувати мир, добрий порядок або безпеку прибережної держави. Конвенція ООН з морського права дає великий перелік дій, які кваліфікуються як такі, що «порушують мир, добрий порядок або безпеку прибережної держави».

Транзитний прохід (без заходу у внутрішні води) територіальним морем не потребує дозволу або повідомлення прибережної держави для невійськових суден. Для військових кораблів може бути встановлено правило попереднього повідомлення. Прибережна держава зобов'язана повідомляти про всі відомі їй небезпеки для судноплавства в її територіальних водах. Прибережні держави вправі встановлювати в своїх територіальних водах морські коридори та схеми роздільного руху, які мають бути опубліковані на морських картах. Прибережна держава вправі тимчасово зупинити мирний прохід іноземних суден, зокрема у випадку коли таке призупинення є суттєво важливим для її безпеки (наприклад при проведенні навчань з використанням зброї).

2. Фактичні обставини проходу британського есмінця HMS Defender біля узбережжя Криму 23 червня 2021 року (Короткий Т.Р.)

23 червня 2021 р. есминець ВМС Великої Британії Defender, прямуючи з Одеси до Грузії, в районі мису Фіолент підійшов до берега Кримського півострова на відстань менше 12 морських миль. Таким чином, есминець увійшов в українські територіальні води, які охоплюють Крим, тимчасово окупований Російською Федерацією.

Вдень 23 червня 2021 р. російське агентство ТАСС з посиланням на Міністерство оборони РФ повідомило про інцидент біля берегів анексованого Росією Криму. Міністерство оборони РФ за-

¹ John P. Grant, J. Craig Barker Parry & Grant Encyclopaedic Dictionary of International Law. 3rd edition. Oxford, 2009. P. 32.

² Подписаны законы оприятия Крыма и Севастополя в состав России. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/20625> (дата звернення: 24.07.2021).

³ Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / В.В. Мицик, М.В. Буроменський, М. М. Гнатовський та ін. ; за заг. ред. В.В. Мицика. Харків : Право, 2018. Т.2 : Основні галузі. 2018. С. 236.

⁴ Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania). ICJ. Judgements. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/1/judgments> (дата звернення: 24.07.2021).

⁵ Конвенція ООН з морського права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#o15 (дата звернення: 24.07.2021).

⁶ Там само.

явило, що есмінець ВМС Великої Британії Defender на три кілометри увійшов в «територіальне море» Росії в районі мису Фіолент. Згідно з цим повідомленням, британський есмінець отримав від російських прикордонників попередження про застосування зброї «в разі перетину державного кордону», але не відреагував на нього. Через кілька хвилин російський сторожовий корабель здійснив попереджувальні постріли. А потім, як стверджується в повідомленні відомства, «...літак Су-24М виконав попереджувальне бомбометання (4 ОФАБ-250) по курсу руху есмінця ОРО Defender»¹.

В інших повідомленнях також містилася інформація, яка свідчить про «інформаційну» ескаляцію інциденту офіційними особами і ЗМІ РФ. Російська сторона не представила обґрунтованих свідчень про попереджувальні постріли або бомбометання. Телеканал Міноборони РФ «Звезда» опублікував «зняте з безпілотної» відео, на якому видно, як російський корабель супроводжує Defender, а російські військові літаки пролітають над британським есмінцем. Відео записано без звуку². Тобто, як відзначив заступник директора Центру дослідження армії, конверсії та роззброєння Михайло Самусь, у випадку з Defender, «проблема в тому що в ту віртуальну реальність, яка створена Путіним, де питання з Кримом закрито, іноді трапляються прориви зі справжньої реальності»³.

Значна частина російської заяви не знайшла підтвердження та навіть спростовувалася в повідомленні Міністерства оборони Великобританії. У ньому було зазначено: 1) «В есмінець HMS Defender не стріляли, і ми не визнаємо твердження про те, що на його шляху скидалися бомби»⁴; 2) есмінець благополучно вийшов з міжнародного морського коридору в 9:45; 3) російські кораблі стежили за проходженням есмінця; 4) в районі проходження есмінця РФ проводила навчання, про які РФ заздалегідь повідомила морське співтовариство⁵. У повідомленні також підкреслювалося: «Корабель ВМС Великобританії здійснює мирний прохід через територіальні води України відповідно до міжнародного права»⁶.

Міністр оборони Великої Британії Бен Уоллес виклав версію події в письмовій заяві британським парламентаріям: через 10 хвилин після того, як HMS Defender увійшов в українські територіальні води, російська берегова охорона попередила, що незабаром почнуться «навчання з бойовою стрільбою»; через вісім хвилин після цього корабель Королівського флоту «помітив артилерійський обстріл за кормою і поза досяжністю своєї позиції», але це не уявляло небезпеки для HMS Defender; російська авіація виконувала маневри, які були «ані безпечними, ані професійними». «Жодного разу не було вироблено попереджувальних пострілів по HMS Defender, і на її шляху не було скинуто бомб, як стверджує російська влада», – зазначив міністр оборони Великої Британії⁷.

Як повідомляє військовий оглядач Бі-бі-сі Джонатан Біл, котрий перебував на борту HMS Defender під час інциденту, есмінець супроводжували два російських кораблі берегової охорони, які намагалися «змінити курс» британського корабля. Один із російських кораблів наближався до Defender на відстань близько 100 метрів. Оглядач чув «кілька пострілів на відстані», але «...здається, вони сталися далеко за межами досяжності [есмінця]». Британський журналіст також спостерігав неподалік есмінця російські військові літаки, але нічого не розповів про скинуті ними бомби⁸.

Отже, виходячи із наявної інформації, з метою подальшого правового аналізу інциденту, можна зробити наступні висновки щодо фактичних обставин ситуації.

¹ Добрынин С., Чижова Л. Открытое море. Что означает инцидент у берегов Крыма / Радио Свобода URL: <https://www.svoboda.org/a/defender-incident-u-beregov-kryma/31324192.html> (дата звернення: 2.08.2021).

² Там само.

³ Москва не решится на открытый военный конфликт с Великобританией при повторном проходе ее кораблей вблизи Крыма – Самусь. URL: <https://ru.krymr.com/a/news-moskva-konflikt-velikobritaniya-prokhod-korabley-krym-samus/31432568.html> (дата звернення: 24.07.2021).

⁴ Ministry of Defence Press Office@DefenceHQPress. URL: https://twitter.com/DefenceHQPress/status/1407670812262518785?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1407670812262518785%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.svoboda.org%2Fa%2Fdefender-incident-u-beregov-kryma%2F31324192.html (дата звернення: 24.07.2021).

⁵ Ministry of Defence@DefenceHQ. URL: https://twitter.com/DefenceHQ/status/1407676488535744518?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1407676488535744518%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.svoboda.org%2Fa%2Fdefender-incident-u-beregov-kryma%2F31324192.html (дата звернення: 24.07.2021).

⁶ Там само.

⁷ Navy defending our values in Russia dispute, says Boris Johnson 24 June 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-57593411> (дата звернення: 29.08.2021).

⁸ HMS Defender: российские самолеты и корабли – тень британского военного корабля. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-57583363> (дата звернення: 23.07.2021).

1. Есмінець ВМС Великої Британії Defender знаходився в Чорному морі (14.06.2021 – 02.07.2021) відповідно до положень Конвенції про режим Чорноморських проток 1936 р., реалізуючи право на свободу судноплавства в Чорному морі.

2. Есмінець ВМС Великої Британії Defender заходив на офіційне запрошення в порт Одеса (18.06.2021 – 22.06.2021) і порт Батумі (25.06.2021 – 30.06.2021).

3. У процесі переходу з порту Одеса в порт Батумі 23.06.2021 есмінець ВМС Великої Британії Defender рухаючись міжнародним морським коридором здійснював прохід через територіальні води України, що прилягають до Кримського півострова в районі мису Фіолент, у порядку реалізації права мирного проходу.

4. РФ оголосила про проведення військово-морських навчань у зазначеному і прилеглих районах, включаючи територіальні води України, що прилягають до тимчасово окупованого Криму.

5. У процесі проходження територіальними водами України, що прилягають до тимчасово окупованого Криму, російські прикордонні кораблі РФ: 1) здійснювали спостереження і спробу переслідування есмінця ВМС Великої Британії Defender; 2) рекомендували/вимагали змінити маршрут через наближення до «зони, небезпечної для навігації» в тимчасово окупованих РФ територіальних водах України; 3) погрожували відкриттям вогню в разі, якщо есмінець ВМС Великої Британії Defender не змінить свій курс; 4) наближалися до есмінця на відстань близько 100 м; 5) проводили стрільби в районі проходження британського есмінця, не створюючи при цьому безпосередньої загрози есминцю.

6. Також російські військові літаки: 1) неодноразово здійснювали обліт есмінця; 2) здійснювали бомбометання в районі проходження британського есмінця, не створюючи при цьому безпосередньої загрози есминцю.

7. В процесі проходження територіальними водами України, що прилягають до тимчасово окупованого Криму, есмінець ВМС Великої Британії Defender: підтримував радіозв'язок з російськими прикордонними кораблями; повідомив про підстави і мету свого переходу; не здійснював дій, які є порушенням мирного проходу через територіальне море відповідно до ст. 18 і 19 Конвенції ООН з морського права 1982 р.

8. Заяви Великої Британії та РФ щодо подій, пов'язаних з проходом есмінця ВМС Великої Британії, містять різне трактування подій: 1) щодо проведення стрільб у період проходження есмінця. За версією російської сторони, котру спростовує британська сторона, стрільби мали попереджувальний характер і проводилися за курсом проходження есмінця; 2) аналогічно, за версією російської сторони, бомбометання мало попереджувальний характер і проводилося по ходу есмінця.

Таким чином, можливо зробити наступні висновки: 1. Британський есмінець HMS Defender зайшов в українські територіальні води біля Криму, який перебуває в режимі протиправної окупації Російської Федерації; 2. HMS Defender здійснював мирний прохід в українських територіальних водах біля Криму відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права та міжнародно-правових зобов'язань України; 3. HMS Defender не порушував умов та правил мирного проходу, встановлених Конвенцією ООН з морського права та нормами звичаєвого міжнародного морського права.

3. Міжнародно-правова кваліфікація дій Російської Федерації під час переслідування британського есмінця HMS Defender (Тропін З.В.)

З точки зору міжнародного права есмінець HMS Defender здійснив мирний прохід територіальними водами України в межах встановленого транспортного коридору з метою виходу з порту Одеса у напрямку порту Батумі. Іншими словами це не був транзитний прохід територіальним морем: есмінець HMS Defender отримав дозвіл України на захід до порту Одеса, після чого, в межах виходу з цього порту територіальними водами України, він пройшов біля узбережжя Криму¹. Російська Федерація не має жодного права вчиняти будь-які дії в межах територіального моря навколо Криму, оскільки юридично вони є територіальними водами України, які неправомірно окуповані Росією. Відповідно прохід та дії британського ескадреного міноносця був цілковито правомірним, оскільки вони мали місце в територіальних водах України, а не Росії.

Навіть якщо не розглядати питання юридичної належності територіальних вод навколо Криму, і розглядати події 23 червня 2021 року як транзитний прохід HMS Defender водами, які знаходяться під контролем Російській Федерації, відповідно до вищезгаданих положень Конвенції ООН з морського права, Росія не мала права вчиняти перешкоди мирному проходу іноземного військового корабля, оскільки він здійснювався у цілковитій відповідності з нормами міжнародного права. Прибережні держави вправі встановлювати правило попереднього повідомлення для мирного проходу військових кораблів інших держав. Але така вимога не була заявлена заздалегідь Російською Федерацією.

¹ Аксенов П., Шрамович В. Операция «Дефендера»: как, зачем и по какому праву британский эсминец прошёл вдоль берега Крыма. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-57601712> (дата звернення: 24.07.2021).

Серед іншого на виправдання своєї позиції Росія зазначає, що відповідні акваторії є закритими для мирного проходу іноземних суден оскільки в них проводяться військові навчання¹. Нагадаємо, що в квітні 2021 року Росія оголосила про закриття значних територій прибережних вод в Чорному морі на шість місяців². Але обсяг, строк та поведінка Російської Федерації свідчать, що закриття зазначених акваторій було здійснено не задля забезпечення безпеки судноплавства, а з метою здійснення перешкоди свободи судноплавства в зазначеному регіоні. Відповідно, таке закриття акваторій не може розглядатись як таке, що відповідає міжнародному праву. Але варто наголосити, що зазначене є лише юридичним припущенням, оскільки, з огляду на те, що Крим та територіальні води навколо нього перебувають в режимі неправомірної окупації, будь-які дії Російської Федерації (зокрема щодо встановлення режиму судноплавства водами навколо Криму) з точки зору міжнародного права *ab initio* не мають жодних правових наслідків. Відповідно Росія не має права встановлювати правила, обмеження чи іншим чином впливати на судноплавство в прибережних водах Криму, а такі дії, якщо вони здійснюються, є нікчемними (тобто не мають жодних юридичних наслідків).

В контексті цих подій варто нагадати інцидент, який мав місце у Чорному морі в 1986 році, коли крейсер «Йорктаун» та есмінець «Керон» Військово-морського флоту США, реалізуючи право на мирний прохід, потрапили в радянські територіальні води поблизу Кримського півострову³.

Американські військові кораблі пройшли в семи милях від Криму. Радянські прикордонні кораблі здійснили «навал» та спробували «видавити» американські кораблі з територіальних вод СРСР. Радянські військові повідомляли американцям, що ті потрапили в територіальні води СРСР і повинні негайно їх залишити. Американська сторона прийняла повідомлення, однак курс своїх кораблів не змінила. Радянське командування привело в готовність повітряні та військово-морські сили, відправило кораблі та літаки для перехоплення американських крейсерів та есмінець⁴.

Ситуація 35 років тому та нинішня начебто схожі, але вони різні з точки зору міжнародно-правових підстав та наслідків. Інцидент 1986 р. був виключно пов'язаний з реалізацією військовими кораблями США права мирного проходу військових кораблів через територіальні води іноземної прибережної держави. США та СРСР по-різному тлумачили право мирного проходу: якщо США виходили з абсолютного права суден на мирний прохід, то СРСР відстоював право прибережних держав встановлювати обмеження судноплавства в територіальних водах для іноземних суден, зокрема через встановлення транспортних коридорів. Ця обставина також ускладнювалась тим, що тексти Конвенції ООН з морського права англійською та російською мовою істотно різнилися в цій частині, що було значною перешкодою для встановлення змісту звичаєвої (на той час) норми міжнародного права. Іншими словами були доволі істотні розбіжності між США та СРСР в міжнародно-правовій кваліфікації норм, які регулюють право мирного проходу.

На відміну від тих подій, сторони інциденту 23 червня 2021 року не розходяться в тлумаченні основоположних норм, що регулюють право мирного проходу. Мова йде про те, що маршрут есмінця HMS Defender пролягав загальноновизнаним міжнародним морським транзитним коридором, частина якого проходить вздовж окупованого Криму, і Російська Федерація не має права встановлювати жодних обмежень для судноплавства в цьому регіоні оскільки вона не має суверенітету над Кримом та територіальними водами навколо нього.

Таким чином, якщо говорити про юридичну кваліфікацію дій Російської Федерації, то вони становлять порушення територіального суверенітету України у вигляді створення перешкод для мирного проходу військового корабля через територіальні води України. Крім того, у разі якщо російські прикордонні сили дійсно стріляли в сторону есмінця HMS Defender, такі дії мають кваліфікуватись як порушення принципу заборони застосування сили та погрози силою, або навіть як акт агресії, оскільки напад на військовий корабель держави є нападом на саму державу.

4. Кваліфікація дій Російської Федерації щодо британського есмінця HMS Defender відповідно до національного законодавства (Богуцький П.П.)

Застосування Збройними силами та Федеральною прикордонною службою ФСБ (ФПС ФСБ) Російської Федерації воєнного примусу стосовно кораблів у Чорному морі, які здійснюють мирний про-

¹ HMS Defender (D36). URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/HMS_Defender_\(D36\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/HMS_Defender_(D36)) (дата звернення: 24.07.2021).

² Часть акватории у Крыма закроют для прохода иностранных военных судов. URL: <https://rg.ru/2021/04/16/reg-ufu/chast-akvatorii-u-kryma-zakroiut-dlia-prohoda-inostrannyh-voennyh-sudov.html> (дата звернення: 24.07.2021).

³ 1988 Black Sea bumping incident. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/1988_Black_Sea_bumping_incident (дата звернення: 24.07.2021).

⁴ Aceves William J. Diplomacy at Sea: U.S. Freedom of Navigation Operations in the Black Sea. Naval War College Review. 1993. Vol. 46. No. 2. Article 6. URL: <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3420&context=nwc-review> (дата звернення: 24.07.2021).

хід територіальним морем України, має розглядатися як порушення не лише норм міжнародного, але й національного права. Якщо такі порушення вчиняються у територіальному морі України біля півострова Крим, який є частиною території України¹, то юридична кваліфікація таких порушень має здійснюватися за нормами національного законодавства України.

Правова оцінка порушень засновується на системному аналізі дій, вчинених суб'єктами правопорушення, зокрема, визначення мети дій відповідних суб'єктів, суб'єктивного ставлення до них та їх юридичних наслідків. Метою застосування Збройними силами та Федеральною прикордонною службою Російської Федерації воєнного примусу стосовно кораблів у територіальних водах України біля Криму є збереження агресором контролю над тимчасово окупованим Кримом, а також – над територіальними водами навколо нього, доступ до яких Україна фактично втратила внаслідок тимчасової окупації Криму Російською Федерацією. Збройні Сили та ФСБ РФ, перебуваючи на тимчасово окупованій ними території України, обґрунтовують свої дії з посиланням на норми і правила, що визначені національним законодавством Росії, у тому числі військовим законодавством та нормативно-правовими актами, які встановлюють правовий режим прикордонного контролю і захисту кордонів Росії. Проте у даному випадку необхідно виходити з вимог, що містяться в нормах і принципах міжнародного права, а також враховувати, що ці події відбуваються на території України, суверенітет якої грубо порушено внаслідок тимчасової окупації Криму.

Чи є підстави для виконання третіми державами вимог Збройних Сил та Федеральної прикордонної служби РФ щодо заборони входити до територіальних вод біля Криму без дотримання встановленої РФ відповідної процедури? Про наявність таких підстав можна говорити виключно з позиції держави-агресора, якою у даному випадку є Російська Федерація. Проте подібні вимоги по суті є міжнародно-протиправними, оскільки засновуються на необхідності визнання морського кордону, визначеного державою-агресором, а також на необхідності погодитися з тим, що Крим, який окуповано державою-агресором та у міжнародних відносинах вважається територією України, належить Російській Федерації. Ці агресивні дії РФ є логічним продовженням агресії проти України, наслідком чого й стала тимчасова окупація Криму.

Отже невиконання завідомо протиправних вимог РФ під час мирного проходу військовими кораблями територіальними водами України біля Криму не може містити і не містить ознак правопорушення ані з позицій міжнародного, ані з позицій національного права.

Зазначена ситуація ускладнюється, коли мова йде про кораблі держав-членів НАТО, адже воєнно-політична доктрина РФ виходить з необхідності протидії перебуванню таких кораблів у Чорному морі, що обумовлено загальною політикою РФ з блокування будь-якої воєнної допомоги Україні. Фактично саме цей аспект став головним під час правомірного проходу британського есмінця HMS Defender вздовж берегової лінії Криму.

Відповідно до норм військового права та законодавства про охорону державного кордону² застосування зброї є можливим у випадку навмисного порушення кордону, невиконання вимог щодо припинення порушення, здійснення дій, які свідчать про агресію. Вказані норми та правила не можуть бути застосовані у випадку мирного проходу територіальними водами. Більш того, зазначені положення стосуються лише загальновизнаного державного кордону. У ситуації ж з Кримом це не так, адже мова йде про кваліфікацію дій при проходженні територіальними водами, належність яких Російській Федерації не визнається не лише Україною, але й міжнародною спільнотою, з огляду на протиправну окупацію Криму Росією.

Британський есмінець HMS Defender, під час його проходу територіальними водами України до територіальних вод Грузії, не вчиняв жодних порушень та не створював небезпеки для присутніх у Чорному морі кораблів РФ. Відповідно, відсутні жодні ознаки протиправності у діях HMS Defender, як не було б їх у діях команди будь-якого іншого корабля.

Натомість інцидент у Чорному морі свідчить про неправомірність реакції РФ на дії британського есмінця HMS Defender. Така реакція полягає не лише в інформаційних атаках і заявах, які пролунали згодом, але й у демонстрації готовності діяти агресивно, застосувати зброю щодо військового корабля іншої держави, який здійснював мирний прохід у територіальному морі України, фактично на власний розсуд Російської Федерації, що не відповідає ні фактичним обставинам, ні нормам міжнародного та національного права.

¹ Про державний кордон України : Закон України від 4 лист. 1991 р. № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення 26.07.2021).

² Інструкція про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України: наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 21.10.2003 №200. Офіційний вісник України. 2003. №43. С. 172.

Можливі погрози та застосування зброї стосовно військового корабля третьої держави, у даному випадку – британського есмінця HMS Defender, який здійснював мирний прохід територіальними водами України, потребує також певної юридичної кваліфікації за національним законодавством України, оскільки зазначені події відбувались на території України і, відповідно, підпадають під її юрисдикцію.

У випадку здійснення реального збройного нападу на військовий корабель, що здійснював мирний прохід територіальним морем України поблизу Криму, такі дії можуть бути кваліфіковані за ст. 437 КК України (Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни), а у випадку порушення норм міжнародного гуманітарного права – також за ст. 438 КК України (Порушення законів та звичаїв війни). У випадку вчинення з прямим умислом дій, які безпосередньо свідчать про спробу розв'язати агресивну війну шляхом вчинення нападу на військовий корабель, що здійснює мирний прохід територіальними водами України, за умови, що такий злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі осіб, які його вчиняли, юридична кваліфікація полягатиме у визначенні складу вказаних злочинів із застосуванням ст.15 КК України (замах на кримінальне правопорушення). Подібна юридична кваліфікація¹ є важливою, не лише задля визначення ознак кримінального правопорушення у діях винних осіб з числа військовослужбовців Збройних Сил або ж ФПС ФСБ Російської Федерації, але й для підтвердження суверенітету та територіальної цілісності України

5. Міжнародно-правові та дипломатичні наслідки подій навколо проходу британського есмінця HMS Defender біля узбережжя Криму 23 червня 2021 року (Короткий Т.Р.)

Безперечно, прохід військового корабля Великої Британії через територіальні води України поблизу протиправно окупованого Криму та подальші заяви британських офіційних осіб виокремили однозначну позицію Великої Британії щодо міжнародної протиправності дій РФ стосовно тимчасової окупації Криму та невизнання наслідків цих дій. Це офіційна позиція Великої Британії, яка отримала подальше відображення в лаконічній заяві прем'єр-міністра Великої Британії Бориса Джонсона: «We don't recognise the Russian annexation of Crimea... These were Ukrainian waters and it was entirely right to use them to go from A to B»² (авт. переклад – «Ми не визнаємо російської анексії Криму. Це українські води, було повністю правильним використовувати їх для переходу з пункту А до пункту В»).

З-поміж значної кількості заяв та декларацій із засудженням протиправної окупації Криму Російською Федерацією (які хоча і є односторонніми акти, все одно породжують політико-правові наслідки) та численних санкційних обмежень, прохід британського есмінця HMS Defender біля узбережжя Криму є принципово іншою подією. Прохід саме військового корабля, який є символом могутності великої морської держави, наочно засвідчив готовність дати послідовну й однозначну відповідь агресії Російської Федерації проти України та нетерпимість до порушення Російською Федерацією загальноновизнаних норм міжнародного права.

Важливим також є те, що есмінець прямував з Одеси, де він брав участь у міжнародних навчаннях Sea Breeze-2021, в яких бере участь понад 30 держав світу³. Позиція цих держав співпадає з оцінкою Великої Британії про міжнародну протиправність тимчасової окупації Криму РФ.

Не випадковим є і те, що найкращі побажання екіпажу есмінця HMS Defender передала особисто королева Єлизавета II, голова Співдружності націй, до якої входять Канада, Австралія, Індія та інші держави світу⁴. Тобто прохід есмінця HMS Defender через українські територіальні води в районі неправомірно окупованого Криму слід розглядати в більш широкому та довгостроковому контексті, ніж просто окремих акт, пов'язаний з порушенням РФ норм міжнародного морського права. В широкому – оскільки це прояв (прямий чи опосередкований) позиції значної кількості держав щодо невизнання окупації Криму Російською Федерацією та її правових наслідків. У довгостроковому – бо

¹ Красницький І. В., Шутяк Л. С. Відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 68-69.

² @BBC Politics. URL: <https://twitter.com/bbcpolitics/status/1408039773953007617> (дата звернення: 25.06.2021).

³ Разом з «Дефендером» в Чорному морі перебував голландський фрегат Evertsen (Ракетний фрегат Королівських Військово-морських сил Нідерландів HNLMS Evertsen (F805) 18 червня увійшов у порт Одеси та американський есмінець USS Laboon (DDG58), який перебував у Румунії. Шрамович В., Аксенов П. Британський есмінець HMS Defender біля Севастополя: що це було. Аналіз подій. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57599769> (дата звернення: 19.08.2021).

⁴ Назарчук І. Прохід британського есмінця поблизу тимчасово окупованого Криму. Якими можуть бути політико-правові наслідки? Юридична газета online. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/prohid-britanskogo-esmincy-poblizu-timchasovo-okupovanogo-krimu-yakimi-mozhut-buti-politikopravovi.html> (дата звернення: 26.07.2021).

це стратегічна позиція міжнародної спільноти, яка є незмінною починаючи з 2014 р., щодо неприпустимості порушення РФ територіальної цілісності України.

Саме в цьому полягає політико-правове значення проходу корабля, котре, зі слів прем'єр-міністра Великої Британії, спрямовано на забезпечення та реалізацію «наших цінностей» (PM Boris Johnson says: «Royal Navy was «sticking up for our values» when it sailed through disputed waters»)¹, серед яких – загальновизнані принципи та норми міжнародного права, забезпечення міжнародного порядку, який порушує агресія РФ проти України.

Важливим є й інший аспект проходу – захист свободи судноплавства, з яким безпосередньо пов'язано право мирного проходу через територіальне море будь-яких суден і кораблів. З точки зору міжнародного морського права свобода судноплавства належить до цінностей, захист яких забезпечують авторитетні держави, і яка стоїть поряд з демократією, правами людини, рівністю і верховенством закону. Ця ідея міститься у важливому документі, який відображає позицію Великої Британії у стратегічному сенсі – комплексна стратегія «Глобальна Британія в епоху конкуренції: комплексна стратегія з питань оборони, дипломатії та зовнішнього розвитку»². У цьому документі мова йде про абсолютну прихильність Великої Британії дотриманню Конвенції ООН по морському праву 1982 р. у всіх її аспектах, а розгортання військово-морських сил по всьому світу направлено на захист морських шляхів та підтримку свободи судноплавства³.

Цей прохід – безпосередня реалізація нової воєнної доктрини Великої Британії «Defence in a Competitive Age» (Оборона в епоху суперництва)⁴ від 22 березня 2021 р., яка також носить загальний та тривалий характер, та відповідно буде реалізовуватися у різних районах Світового океану, де існують загрози свободи судноплавства (перш за все у Чорному морі та Північно-Китайському морі⁵) у якості операцій «Freedom of Navigation Operations» (Операції з забезпечення свободи навігації). Якщо «на Чорному морі не буде вільного судноплавства, то не буде і в Південно-Китайському морі»⁶. Саме тому Міністр оборони Великої Британії Бен Уоллес зазначив, що «Королівський флот завжди буде дотримуватися міжнародного права і не допустить незаконного втручання в мирний прохід»⁷.

У регіональному контексті – це невизнання спроб РФ всупереч міжнародному морському праву та геополітичним реаліям встановити контроль над Чорним і Азовськими морями та обмежити судноплавство в них⁸, у тому числі шляхом блокування Керченської протоки та закриття значних частин Чорного моря⁹. На думку Роберта Кларка, Росія під виглядом проведення навчань перекриває великі зони Чорного моря і, в порушення Конвенції ООН, перешкоджає вільному пересуванню військово-морських патрулів НАТО в регіоні¹⁰. Слід відзначити, що прохід HMS Defender є фактично частиною загального плану НАТО, затвердженого в 2019 році після інциденту біля Керченської протоки з нарошування присутності своїх кораблів у Чорному морі, щоб максимально зберігати свободу

¹ @BBC Politics. URL: <https://twitter.com/bbcpolitics/status/1408039773953007617> (дата звернення: 25.06.2021).

² Global Britain in a Competitive Age: the Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy> (дата звернення: 22.08.2021).

³ Global Britain in a Competitive Age: the Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy> (дата звернення: 25.06.2021).

⁴ Defence in a competitive age Presented to Parliament by the Secretary of State for Defence by Command of Her Majesty. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/974661/CP411_-Defence_Command_Plan.pdf

⁵ Назарчук І. Далекі одне від одного, але схожі. Що спільного в міжнародно-правових ситуаціях Чорного та Південно-Китайського морів? Юридична газета online. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/daleki-odne-vid-odnogo-ale-shozhi-shcho-spilnogo-v-mizhnarodnopravovih-situacijah-chornogo-ta-pivden.html> (дата звернення: 07.08.2021).

⁶ Оборонна угода, Чорне море та НАТО: чого чекати від візиту Зеленського до США. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/08/27/7127119/> (дата звернення: 28.08.2021).

⁷ Navy defending our values in Russia dispute, says Boris Johnson. 24 June 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-57593411> (дата звернення: 07.08.2021).

⁸ Назарчук І. Интервью с Тимуром Коротким. Введенные Россией ограничения в Черном море и над ним. Почему это незаконно? Телеканал А-1 (Одеса). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1TdaCKAMEHM&feature=youtu.be> (дата звернення: 17.08.2021).

⁹ Russia restricts movement of 'foreign warships' in Black Sea. URL: <https://www.dw.com/en/russia-restricts-movement-of-foreign-warships-in-black-sea/a-57326730> (дата звернення: 04.08.2021).

¹⁰ Clark R. Addressing Russian aggression in the Black Sea. UK Defence Journal. 23.08.21. URL: <https://ukdefencejournal.org.uk/addressing-russian-aggression-in-the-black-sea> (дата звернення: 25.08.2021).

судноплавства і стримувати РФ¹. Взагалі, як зауважує В'ячеслав Шрамович та Павло Аксьонов, в діях Британії сплелися і загальнонаївська і чисто британська політика².

Додатковим важливим аспектом є мілітаризація РФ Азовського та Чорного морів, протиправно окупованого Криму, що створює загрозу подальшої ескалації агресії проти України, а також кидає геополітичні виклики та загрози на регіональному рівні. На думку Джеймса Ставрідіса, адмірала ВМС США у відставці, экс-верховного головнокомандувача НАТО, Чорне море, як і Південно-Китайське море, – це потенційна морська гаряча точка³.

У дипломатичному сенсі важливо звернути увагу на заяви РФ щодо здійснення заходів кораблів держав НАТО у Чорне море та здійснення свободи судноплавства в ньому. Ці заяви лунали й раніше, але у 2021 році вони носили відверто агресивний та загрозливий характер⁴. Так, у квітні 2021 р. США оголосили, що відправлять два військових кораблі в Чорне море. Заступник міністра МЗС РФ Сергій Рябков назвав це рішення «надзвичайно провокативним»⁵. Як вказано на сайті МЗС РФ, «24 липня Посол Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в Москві Д. Броннерт була викликана у МЗС РФ у зв'язку з порушенням есмінцем Defender ВМС Великої Британії державного кордону Російської Федерації в акваторії Чорного моря в районі мису Херсонес. Послу було заявлено рішучий протест з приводу порушення кордону Російської Федерації та провокаційних і небезпечних дій корабля ВМС Великої Британії в територіальному морі Російської Федерації, які російська сторона розцінює як грубе недотримання Конвенції ООН з морського права 1982 р. Особлива увага була звернута на те, що у разі повторення подібних провокацій вся відповідальність за їх можливі наслідки буде повністю покладена на британську сторону»⁶. У продовження цієї риторики, посол Росії в Лондоні Андрій Келін застеріг Великобританію від заходу її кораблів в морську акваторію поблизу Криму без завчасного попередження⁷.

Щодо військово-політичного аспекту, то на думку Р. Кларака, вигоди від розгортання Великої Британії в Чорному морі значні. По-перше, вони надсилають Росії переконливий сигнал, що Чорне море є відкритим для судноплавства. По-друге, вони демонструють сильний рівень підтримки України, особливо в умовах значної військової ескалації з боку Росії протягом 2021 року. По-третє, Москва витрачає надмірну кількість ресурсів на відстеження і спостереження за морськими патрулями. По-четверте, це допомагає зм'якшити уразливий південний фланг НАТО через збільшену активність російських підводних човнів⁸.

Тобто з міжнародно-правової точки зору значення проходу есмінця HMS Defender через українські територіальні води в районі тимчасово окупованого Криму, враховуючи наступні офіційні та неофіційні заяви посадових осіб Великої Британії, полягає в наступному⁹:

- невизнання тимчасової окупації Криму Росією;
- засудження порушень Російською Федерацією основоположних принципів міжнародного права щодо територіальної цілісності України, непорушності її кордонів, заборони застосування сили у міжнародних відносинах;
- підтвердження панування міжнародного права та демонстрація нетерпимості до його порушення;

¹ Шрамович В., Аксьонов П. Британський есмінець HMS Defender біля Севастополя: що це було. Аналіз подій. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57599769> (дата звернення: 24.07.2021).

² Там само.

³ James Stavridis U.S. and Russia Are on a Collision Course in the Black Sea. URL: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2021-05-06/black-sea-is-the-next-battleground-for-russia-ukraine-and-the-u-s> (дата звернення: 14.08.2021).

⁴ Navy defending our values in Russia dispute, says Boris Johnson 24 June 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-57593411> (дата звернення: 29.08.2021).

⁵ Рябков ответил США на провокации в Черном море. URL: <https://www.gazeta.ru/army/2021/04/13/13556666.shtml> (дата звернення: 13.06.2021).

⁶ О вызове в МИД России Посла Великобритании в Москве Д.Броннерт. Сообщение для СМИ. МИД РФ. URL: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/4799114 (дата звернення: 29.06.2021).

⁷ Посол России предостерегает Великобританию и советует ее кораблям не приближаться к Крыму. URL: <https://ru.krymr.com/a/news-posol-rossii-predosteregayet-velikobritaniyu-sovetuyet-korablyam-ne-priblizhatsy-krymu/31428906.html> (дата звернення: 27.08.2021).

⁸ Clark R. Addressing Russian aggression in the Black Sea. UK Defence Journal. 23.08.21. URL: <https://ukdefencejournal.org.uk/addressing-russian-aggression-in-the-black-sea> (дата звернення: 25.08.2021).

⁹ Назарчук І. Прохід британського есмінця поблизу тимчасово окупованого Криму. Якими можуть бути політико-правові наслідки? Юридична газета online. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/prohid-britanskogo-esmincy-poblizu-timchasovo-okupovanogo-krimu-yakimi-mozhut-buti-politikopravovi.html> (дата звернення: 26.07.2021).

- протидія спробам РФ встановити контроль над регіоном, перекрити протоки та прибережні райони для судноплавства, всупереч її міжнародним зобов'язанням;
- забезпечення балансу сил у регіоні всупереч агресивній поведінці РФ і спробам мілітаризації тимчасово окупованого Криму.

Безперечно, прохід британського ескадреного міноносця HMS Defender був цілковито правомірним. Мирний прохід іноземних військових кораблів через територіальні води прибережної держави – право, гарантоване розділом 3 частини II Конвенції ООН з морського права 1982 року, учасниками якої є в тому числі Україна, Велика Британія та Російська Федерація.

Як вважає Роберт Кларк, присутність флоту НАТО і його союзників має стати запорукою вільної навігації в Чорному морі, і Британія здатна грати в цьому роль лідера. Присутність британського флоту в Чорному морі – «недвозначний сигнал Росії, що Чорне море відкрито і в Москви немає права відкривати чи закривати навігацію за своєю примхою»¹.

Тобто, взагалі прохід будь-якого військового корабля держави через територіальні води України біля неправомірно окупованого Криму, це важливий акт підтримки України у її протидії агресії РФ та підтвердження підтримки територіальної цілісності України у міжнародно-визнаних кордонах. Також є вкрай важливим максимальна присутність військових кораблів держав-членів НАТО у Чорному морі задля захисту свободи судноплавства у Чорному морі, та протидії міжнародно-протиправним діям РФ щодо обмеження судноплавства в Чорному та Азовському морях. Свобода судноплавства в Чорному морі – важливий чинник як безпеки України, так і взагалі регіональної безпеки. Можливо саме тому у Декларації Кримської платформи, прийнятій 23 серпня 2021 р., через місяць після аналізованих подій, зазначено, що учасники Міжнародної Кримської платформи вирішили: «Протистояти новим викликам та гібридним загрозам, які постійно змінюються, спричиненим триваючою мілітаризацією Криму, та підтримувати спільні зусилля з посилення стійкості до цих загроз у контексті зростання загроз для безпеки і стабільності у Чорноморському регіоні; повторно підтвердити зобов'язання рішуче протидіяти будь-яким одностороннім спробам кинути виклик і змінити міжнародний порядок, заснований на верховенстві права, і висловити рішучість захищати, підтримувати і зміцнювати міжнародний правопорядок, включаючи правовий режим морів та океанів, що ґрунтується на повазі до міжнародного морського права, у тому числі як це відображено в Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права».

1. Аксенов П., Шрамович В. Операція «Дефендера»: как, зачем и по какому праву британский эсминец прошёл вдоль берега Крыма. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-57601712> (дата звернення: 24.07.2021).

2. Добрынин С., Чижова Л. Открытое море. Что означает инцидент у берегов Крыма. *Радио Свобода*. URL: <https://www.svoboda.org/a/defender-intsident-u-beregov-kryma/31324192.html> (дата звернення: 2.08.2021).

3. Інструкція про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України: наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 21.10.2003 №200. *Офіційний вісник України*. 2003. №43. С. 172.

4. Конвенція ООН з морського права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#o15 (дата звернення: 24.07.2021).

5. Красницький І. В., Щутяк Л. С. Відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України: монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2015. 224 с.

6. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / В.В. Мицик, М.В. Буроменський, М. М. Гнатовський та ін. ; за заг. ред. В.В. Мицика. Харків : Право, 2018. Т.2 : Основні галузі. 2018. 624 с.

7. Москва не решится на открытый военный конфликт с Великобританией при повторном проходе ее кораблей вблизи Крыма – Самусь. URL: <https://ru.krymr.com/a/news-moskva-konflikt-velikobritaniya-prokhod-korabley-krym-samus/31432568.html> (дата звернення: 24.07.2021).

8. Назарчук І. Далекі одне від одного, але схожі. Що спільного в міжнародно-правових ситуаціях Чорного та Південно-Китайського морів? *Юридична газета online*. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/daleki-odne-vid-odnogo-ale-shozhi-shcho-spilnogo-v-mizhnarodnopravovih-situaciyah-chornogo-ta-pivden.html> (дата звернення: 07.08.2021).

¹ Clark R. Addressing Russian aggression in the Black Sea. *UK Defence Journal*. 23.08.21. URL: <https://ukdefencejournal.org.uk/addressing-russian-aggression-in-the-black-sea> (дата звернення: 25.08.2021).

9. Назарчук І. Інтерв'ю з Тимуром Коротким. Введення Росією обмеження в Чорному морі і над ним. Чому це незаконно? Телеканал А-1 (Одеса). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1TdaSKAMENM&feature=youtu.be> (дата звернення: 17.08.2021).
10. Назарчук І. Прохід британського есмінця поблизу тимчасово окупованого Криму. Якими можуть бути політико-правові наслідки? Юридична газета online. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/prohid-britanskogo-esmincyu-poblizu-timchasovo-okupovanogo-krimu-yakimi-mozhut-buti-politikopravovi.html> (дата звернення: 26.07.2021).
11. О вызове в МИД России Посла Великобритании в Москве Д.Броннерт. Сообщение для СМИ. МИД РФ. URL: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/4799114 (дата звернення: 29.06.2021).
12. Оборонна угода, Чорне море та НАТО: чого чекати від візиту Зеленського до США. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/08/27/7127119/> (дата звернення: 28.08.2021).
13. Подписаны законы оприятания Крыма и Севастополя в состав России. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/20625> (дата звернення: 24.07.2021).
14. Посол России предостерегает Великобританию и советует ее кораблям не приближаться к Крыму. URL: <https://ru.krymr.com/a/news-posol-rossii-predosteregayet-velikobritaniyu-sovetuyet-korablyam-ne-priblizhatsy-krymu/31428906.html> (дата звернення: 27.08.2021).
15. Про державний кордон України : Закон України від 4 лист. 1991 р. № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення 26.07.2021).
16. Рябков ответил США на провокации в Черном море. URL: <https://www.gazeta.ru/army/2021/04/13/13556666.shtml> (дата звернення: 13.06.2021).
17. Часть акватории у Крыма закроют для прохода иностранных военных судов. URL: <https://rg.ru/2021/04/16/reg-ufu/chast-akvatorii-u-kryma-zakroiut-dlia-prohoda-inostrannyh-voennyh-sudov.html> (дата звернення: 24.07.2021).
18. Шрамович В., Аксьонов П. Британський есминець HMS Defender біля Севастополя: що це було. Аналіз подій. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57599769> (дата звернення: 19.08.2021).
19. Шрамович В., Аксьонов П. Британський есминець HMS Defender біля Севастополя: що це було. Аналіз подій. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57599769> (дата звернення: 24.07.2021).
20. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл. 1998. Т. 4. 736 с.
21. @BBC Politics. URL: <https://twitter.com/bbcpolitics/status/1408039773953007617> (дата звернення: 25.06.2021).
22. 1988 Black Sea bumping incident. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/1988_Black_Sea_bumping_incident (дата звернення: 24.07.2021).
23. Aceves William J. Diplomacy at Sea: U.S. Freedom of Navigation Operations in the Black Sea. *Naval War College Review*. 1993. Vol. 46. No. 2. Article 6. URL: <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3420&context=nwc-review> (дата звернення: 24.07.2021).
24. Clark R. Addressing Russian aggression in the Black Sea. *UK Defence Journal*. 23.08.21. URL: <https://ukdefencejournal.org.uk/addressing-russian-aggression-in-the-black-sea> (дата звернення: 25.08.2021).
25. Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania). *ICJ. Judgements*. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/1/judgments> (дата звернення: 24.07.2021).
26. Defence in a competitive age Presented to Parliament by the Secretary of State for Defence by Command of Her Majesty. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/974661/CP411_-Defence_Command_Plan.pdf
27. Global Britain in a Competitive Age: the Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy> (дата звернення: 22.08.2021).
28. Global Britain in a Competitive Age: the Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy> (дата звернення: 25.06.2021).
29. HMS Defender (D36). URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/HMS_Defender_\(D36\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/HMS_Defender_(D36)) (дата звернення: 24.07.2021).
30. HMS Defender: российские самолеты и корабли – тень британского военного корабля. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-57583363> (дата звернення: 23.07.2021).
31. James Stavridis U.S. and Russia Are on a Collision Course in the Black Sea. URL: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2021-05-06/black-sea-is-the-next-battleground-for-russia-ukraine-and-the-u-s> (дата звернення: 14.08.2021).

32. John P. Grant, J. Craig Barker Parry & Grant Encyclopaedic Dictionary of International Law. 3rd edition. Oxford, 2009. 702 p.

33. Ministry of Defence Press Office@DefenceHQPress. URL: https://twitter.com/DefenceHQPress/status/1407670812262518785?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1407670812262518785%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.svoboda.org%2Fa%2Fdefender-intsident-u-beregov-kryma%2F31324192.html (дата звернення: 24.07.2021).

34. Navy defending our values in Russia dispute, says Boris Johnson. 24 June 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-57593411> (дата звернення: 07.08.2021).

35. Russia restricts movement of 'foreign warships' in Black Sea. URL: <https://www.dw.com/en/russia-restricts-movement-of-foreign-warships-in-black-sea/a-57326730> (дата звернення: 04.08.2021).

The right of peaceful passage in the Black Sea: the legal qualification of the actions of the Russian Federation against the destroyer of the United Kingdom HMS Defender and its consequences

Summary

After the occupation by Russian Federation issue of ownership of waters near Crimea became closely connected with legal status of Crimea itself. It is defined that to date Crimea is under the occupation of Russian Federation in violation of international law rules. Mentioned actions are within the scope of annexation taking into account legal acts which were adopted by Russian Federation and time of their adoption. The legal status of waters within the 12 nautical miles may be defined as territorial waters of Ukraine under the regime of occupation.

Actual circumstances of United Kingdom destroyer HMS Defender passage near Crimea on 23 June 2021 give possibility to make conclusions as follows: United Kingdom destroyer HMS Defender came into Ukrainian territorial waters near Crimea, which is under the regime of illegal occupation by Russian Federation; HMS Defender made innocent passage through Ukrainian territorial waters near Crimea in accordance with generally accepted rules of international law and international legal obligations of Ukraine; HMS Defender did not violate any rules and conditions of innocent passage, stipulated by the UN Convention on the Law of the Sea 1982 and norms of customary international law of the sea.

Concerning the actions of Russian Federation during pursue of United Kingdom destroyer HMC Defender it is established that: such actions constitute violation of Ukrainian territorial sovereignty in form of creation of obstacles for innocent passage of this naval ship through territorial waters of Ukraine.

It is defined that in accordance with national legislation United Kingdom destroyer HMC Defender, during its passage through territorial waters of Ukraine to the territorial waters of Georgia, made no violation and did not constitute any danger for the ships of Russian Federation present in the Black Sea. Respectively there are no signs of illegality in the actions of HMS Defender. On the other hand incident in Black Sea witnesses unlawful reaction of Russian Federation on HMS Defender passage. Such reaction has a form of readiness to act aggressively, apply force against naval ship of other state, which made innocent passage in territorial waters of Ukraine. Such actions were made by Russian Federation on its own discretion in contradiction with actual circumstances and in breach of international and domestic law. It is established that non fulfillment of illegal demands of Russian Federation, during innocent passage of naval ships through territorial waters of Ukraine near Crimea, can not and do not have features of offence neither from the perspectives of international nor domestic law.

From the international law standpoint the importance of HMS Defender passage through the Ukrainian territorial waters near occupied Crimea is as follows: non-recognition of illegal occupation of Crimea by Russian Federation; condemnation of violations of basic principles of international law made by Russian Federation against Ukrainian territorial integrity, inviolability of Ukrainian borders, prohibition of use of force in international relations; affirmation of operation of international law and demonstration of intolerance to its breach; counteraction against Russian Federation attempts to place, in contradiction with international legal obligations, control over large spaces of the Black Sea and to block straights and coastal regions for navigation; ensure of regional balance of powers contrary to the aggressive policy of Russian Federation and its attempts to militarize occupied Crimea.

One should realize that passage of any naval ship through territorial waters of Ukraine near occupied Crimea is an important act of support to Ukraine on its fight against aggression of Russian Federation and confirmation of territorial integrity of Ukraine in internationally recognized borders.